

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права

Т. В. Маланчук

Бізнес-право та інтелектуальна власність

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2019

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права

Бізнес-право та інтелектуальна власність

Конспект лекцій
для студентів спеціальності 051 «Економіка»
денної форми навчання

Затверджено
на засіданні кафедри
міжнародного, європейського права
та цивільно-правових дисциплін
як конспект лекцій із дисципліни
«Бізнес-право та інтелектуальна власність».
Протокол № 5 від 03.12.2019.

Суми
Сумський державний університет
2019

Бізнес-право та інтелектуальна власність : конспект лекцій / укладач Т. В. Маланчук. – Суми : Сумський державний університет, 2019. – 77 с.

Кафедра міжнародного, європейського права та цивільно-правових дисциплін ННІП

ЗМІСТ

	С.
Вступ	6
Перелік умовних позначень	8
Тема 1 Поняття бізнес-права. Підприємництво як форма бізнесу	9
1.1 Підприємництво як форма бізнесу.....	9
1.2 Поняття, ознаки та види суб'єктів господарювання.....	15
1.3 Права та обов'язки суб'єктів господарювання.....	16
Тема 2 Організаційно-правові форми господарювання	19
2.1 Поняття та види організаційно-правових форм господарювання.....	19
2.2 Підприємство як організаційно-правова форма господарювання.....	20
2.3 Господарські товариства. Об'єднання підприємств.....	23
Тема 3 Створення суб'єктів господарювання та припинення їх діяльності	27
3.1 Порядок та основні етапи створення суб'єктів господарювання.....	27
3.2 Державна реєстрація суб'єктів господарювання.....	29
3.3 Припинення діяльності суб'єктів господарювання.....	32
Тема 4 Інтелектуальна власність як право на результати творчої діяльності людини	35

4.1	Поняття інтелектуальної власності.....	35
4.2	Еволюція інтелектуальної власності.....	36
4.3	Економіко-правовий зміст інтелектуальної власності...38	
Тема 5 Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності..		43
5.1	Класифікація об'єктів інтелектуальної власності.....	43
5.2	Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.....	45
5.3	Класифікація суб'єктів права інтелектуальної власності.....	49
Тема 6 Права на об'єкти інтелектуальної власності як товар.....		51
6.1	Властивості товару.....	51
6.2	Використання об'єктів інтелектуальної власності.....	54
6.3	Поняття договору на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.....	55
Тема 7 Комерціалізація прав на об'єкти інтелектуальної власності.....		59
7.1	Поняття комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності.....	59
7.2	Способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.....	62
7.3	Передача прав власності на об'єкти інтелектуальної власності.....	63
Тема 8 Захист прав інтелектуальної власності.....		67

8.1 Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення.....	67
8.2 Дії, що визнаються порушенням права інтелектуальної власності.....	68
8.3 Форми, порядки та способи захисту прав інтелектуальної власності.....	72
Список використаної літератури.....	75

ВСТУП

Бізнес-право – це сукупність правових норм, які регулюють підприємницькі відносини, що складаються в процесі підприємницької діяльності. Для того, щоб вижити в конкурентній боротьбі, підприємцям необхідно виробляти конкурентоспроможні товари. Цього можна досягти, якщо безупинно вдосконалювати технологічні процеси для їхнього виробництва. Це можливо здійснити тільки за рахунок використання результатів інтелектуальної діяльності. Будучи власником прав на інтелектуальну власність, підприємець має цілком вимірюваний капітал.

Масова поява на ринку нового виду товару – інтелектуальної власності – стала одним із феноменальних і не всіма усвідомлених явищ кінця ХХ століття. Темпи росту обсягу торгівлі цим товаром зростають значно швидше, ніж звичайним товаром, тому фахівці прогнозують, що за умов переходу від індустріального до інформаційного суспільства, що відбувається в наш час, він стане основним, а конкурентоспроможність звичайних товарів і послуг буде переважно забезпечуватися використанням відповідних об'єктів права інтелектуальної власності. Це особливо важливо для України, яка обрала інноваційний шлях розвитку економіки, підґрунтям якого є саме інтелектуальна власність.

Інтелектуальна власність використовується в усіх без винятку видах економічної діяльності, тому з її основами, в ідеалі, повинен бути ознайомлений кожний громадянин. Інтелектуальну власність необхідно розглядати як знання, що мають цінність сьогодні або в майбутньому. Це актив, здатний створювати в підприємницькій діяльності реальну вартість. Успішними керівниками бізнесу стануть ті, хто розробляє стратегію та приймає методики управління, що дозволяють здійснювати ідентифікацію, надбання прав, правову охорону та ефективне використання об'єктів права інтелектуальної власності створених або придбаних їхніми фірмами. Вони також повинні бути здатними встановлювати, які об'єкти права інтелектуальної власності необхідно придбати, а які створити для того,

щоб бути конкурентоспроможними на ринку товарів або послуг.

Метою викладання навчальної дисципліни «Бізнес право та інтелектуальна власність» є формування та поглиблення у студентів системи знань щодо правових засад функціонування інституту права інтелектуальної власності, засвоєння студентами змісту норм, які регулюють немайнові відносини щодо здійснення ідентифікації, надбання прав, правової охорони та ефективного використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Знання засад інтелектуального бізнесу мають бути необхідними та корисними для студентів і практиків, для тих, хто організовує бізнес, опановує економічні спеціальності в нових умовах руху до економіки знань, прагне стати конкурентоспроможним та успішним.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК – Господарський кодекс.

ЦК – Цивільний кодекс.

СГ – суб'єкт господарювання.

СГП – суб'єкт господарського права.

ЗУ – закон України.

ІВ – інтелектуальна власність.

ОІВ – об'єкт інтелектуальної власності.

Тема 1 Поняття бізнес-права. Підприємництво як форма бізнесу

- 1.1 Підприємництво як форма бізнесу.
- 1.2 Поняття, ознаки та види суб'єктів господарювання.
- 1.3 Права та обов'язки суб'єктів господарювання.

1.1 Підприємництво як форма бізнесу

Бізнес-право – це сукупність правових норм, які регулюють підприємницькі відносини, що складаються в процесі підприємницької діяльності.

В Україні поширеним визначенням підприємництва є поняття, прописане в Господарському кодексі України, а саме: «Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку».

Поняття «підприємництво» надзвичайно широке й містке. Воно включає сукупність економічних, юридичних, політичних, історичних, моральних і психологічних відносин. Це поняття складалося протягом значного часу, змінюючись під впливом базисних і надбудовних інститутів, психології людей тощо.

Сутність підприємництва акумулюється у впливі ініціативної, новаторської, самостійної діяльності. Підприємець – це суб'єкт, який поєднує в собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку й розвитку нових видів, методів виробництва, нових благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу. А отже, підприємництво – це тип господарської поведінки підприємців щодо розробок виробництва та реалізації благ із метою отримання прибутку й соціального ефекту.

Разом із тим, підприємництво – це не будь-яка господарська діяльність, а особливий вид діяльності, яка характеризується визначальними (суттєвими, конкретними) ознаками.

По-перше, це самостійна діяльність (діяльність «за свій рахунок»). Основою підприємницької діяльності є власність підприємця.

По-друге, це ініціативна творча діяльність. В основі здійснення підприємницької діяльності лежить власна ініціатива, творчо-пошуковий та інноваційний підходи.

По-третє, це систематична діяльність. Підприємницька діяльність має бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом і обов'язково – офіційно зареєстрованою.

По-четверте, це діяльність, яку здійснюють на власний ризик. Підприємницьку діяльність здійснюють під власну економічну (майнову) відповідальність.

По-п'яте, метою цієї діяльності є отримання прибутку або власного доходу.

Не слід ототожнювати поняття «підприємництво» та «підприємливість». Підприємливість – це здатність людини (особистості) до самостійних, неординарних, нетипових дій. Тому в умовах ринку практично всі люди мають бути підприємливими, але це не означає, що всі повинні й можуть бути підприємцями.

До основних принципів підприємництва належать:

- вільний вибір діяльності на добровільних засадах;
- залучення до підприємницької діяльності майна й засобів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників, споживачів виготовленої продукції;
- установлення цін відповідно до витрат виробництва із дотриманням чинного законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення й використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів, використання яких не заборонено чи не обмежено законодавством;
- вільний розподіл прибутку, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;

- самостійне здійснення підприємцем (юридичною особою) зовнішньоекономічної діяльності;
- використання будь-яким підприємцем належної йому частини валютного виторгу на власний розсуд.

Підприємницька діяльність – робота індивіда, що ґрунтується на розвитку особистісних факторів, розширенні знань про свої можливості, спрямована на досягнення найкращого результату в господарській діяльності, отримання економічної вигоди і насамперед присвоєння додаткового продукту.

У підприємницькій діяльності прибуток є головною мотивувальною рушійною силою. Це обумовлено тим, що прибуток є власним джерелом інвестицій, засобом примноження капіталу (приватної власності), засобом економічного самовираження, самореалізації особистості. Водночас, як свідчать численні соціологічні дослідження, для підприємця, окрім суто економічних інтересів, значущими є й інші мотиви: потреба у владі та змога впливати на суспільне життя, прагнення до успіху й визнання, радість творчості й перемог тощо.

Основні функції підприємця:

- інвестує, тобто мобілізує капітал і вкладає його в справу;
- ризикує своїми коштами, честю, репутацією;
- бере на себе економічну й соціальну відповідальність перед законом і суспільством;
- організовує виробництво й реалізацію продукції;
- керує підприємством, тобто прогнозує, планує, підбирає й заохочує працівників, контролює весь процес, налагоджує й підтримує ділові контакти з зовнішнім світом;
- упроваджує інновації, тобто шукає принципово нові (новаторські) рішення щодо вкладення капіталу (вибору ринкової ніші), технології й організації виробництва, відкриття нових джерел сировини та нових ринків збуту готової продукції.

Елементи системи бізнесу – це підприємницький, споживчий, трудовий, державний бізнес.

Підприємницький бізнес – один із найбільш динамічних видів бізнесу. Його суб'єктами є як фізичні, так і юридичні особи, їх діловий інтерес – одержання прибутку (доходу) – реалізується через виробництво й продаж продукції (виконання робіт, надання послуг). Тому підприємницький бізнес поділяють на виробниче, комерційне й фінансове підприємництво.

Виробниче підприємництво поширюється в основному на виробництво, споживання товарів і послуг. Це виробничі підприємства, фірми, установи.

Комерційне підприємництво – обмін, розподіл і споживання товарів. Це торгові заклади, біржі.

Фінансове підприємництво поширюється на обіг, вартісний обмін. Цьому сприяють банки, фондові біржі.

Виробниче підприємництво складне й потребує часу, тому в нашій реальній дійсності підприємці-бізнесмени створюють переважно комерційні та торгово-посередницькі підприємства.

Підприємницький бізнес у великих та середніх фірмах звичайно ґрунтується на розмежуванні влади та управління (власності безпосереднього підприємництва). Цьому найбільше сприяє значне поширення акціонерної власності. Так, у США майже 25 % працездатних громадян є власниками акцій, причому близько 10 % із них не тільки не є заможними людьми, а навпаки, перебувають за офіційною межею бідності.

Підприємницький бізнес у малих фірмах є загальнодоступним, усебічно заохочується та підтримується державою, становить основу постійного відтворення підприємницького середовища. В сучасних умовах у таких країнах, як США, Німеччина, мале підприємництво забезпечує робочими місцями близько 60 – 70 % усіх зайнятих громадян, половина з яких – дрібні підприємці.

Основою підприємницького бізнесу є приватна власність на засоби виробництва, проте приватна власність у її класичному розумінні як власність однієї-єдиної приватної особи значно поширена лише в малому бізнесі. У великому бізнесі це явище надзвичайно рідкісне.

Споживчий бізнес – масове явище в ринкових відносинах, оскільки він, по-перше, здійснюється всіма громадянами та на противагу підприємницькому бізнесу, відображує загальну участь людей у системі ділових відносин. По-друге, споживчий бізнес показує зацікавленість людей у кінцевих результатах виробництва. Ця діяльність безпосередньо спрямована на пошук найкращих умов для досягнення результатів. По-третє, споживчий бізнес є одночасно й силою, що врівноважує та стимулює підприємницький бізнес, примушуючи підприємців не тільки враховувати смаки споживачів, а й сприймати їх як партнерів з ділових зв'язків. По-четверте, учасниками споживчого бізнесу є підприємці як споживачі продукції інших фірм. Це є важливим фактором, який збалансовує підприємницькі інтереси кожного з ділових людей. Тому потрібно зазначити, що споживачі, здебільшого, не лише пасивна сторона в угодах з підприємцями, вони є рівноправними учасниками ділових відносин. Діловий інтерес споживачів – придбання товарів та послуг – реалізується самостійним установленням контактів із виробниками й продавцями продукції (послуг) та пошуком контрагентів за принципом максимізації вигоди. Якщо для підприємців вигодою є дохід (переважно, в грошовій формі), то для споживачів такою вигодою є товар (послуга), який найкраще задовольняє потребу.

Реалізуючи свої споживчі інтереси, отримуючи вигоду зі здійснюваних угод, ця категорія громадян виробляє свій специфічний споживчий бізнес. Основою споживчого бізнесу є приватна власність на предмети споживання та послуги.

Трудовий бізнес – це бізнес громадян, які працюють за наймом. Як і споживачі, вони є не пасивною стороною в угодах із підприємцями, а рівноправними учасниками відносин із ними. Діловий інтерес найманих працівників – отримати доходи – реалізується працею в підприємницькій фірмі на контрактній або іншій основі. Якщо для підприємців вирашем в угодах є кінцевий дохід фірми після збуту продукції, то для найманих працівників – особистий дохід, який вони отримують за

виконання своїх посадових обов'язків. Реалізуючи свої трудові інтереси, отримуючи дохід від здійснення угод із підприємцями, ця категорія громадян робить свій специфічний трудовий бізнес. У чому ж його суть?

По-перше, предметом угоди між працівником і підприємцем є не «товар – робоча сила», а просто робоча сила. Робоча сила не може бути товаром, оскільки, не маючи суттєвої ознаки, притаманної усім товарам, вона не відчужується назавжди від свого носія після укладання трудового контракту. Робоча сила лише здається в оренду. Угода між підприємцем і працівником – це орендна угода, в якій обумовлюються строки, умови оренди та інші моменти, які визначають відносини. Тепер поширеною є одночасно оренда підприємцями не тільки робочої сили, а й засобів виробництва. Значно поширені лізингові угоди, за якими оренда підприємцями обладнання сплачується за рахунок залучення банківських коштів.

По-друге, укладаючи угоду, обидві сторони (і працівники, і підприємці) роблять ініціативний вибір і йдуть на економічний ризик, обмінюються своїми надбаннями, прагнуть нав'язати один одному свої інтереси, використовують різноманітні прийоми тиску один на одного (наприклад, укладання колективних договорів між підприємцями та профспілками), несуть взаємну відповідальність за порушення умов угоди про найм. За допомогою угоди обидві сторони здійснюють свою ділову стратегію й тактику. У цьому наявні ознаки бізнесу як з одного боку, так і з іншого.

По-третє, наймані працівники мають можливість змінити свій соціальний статус, ставши власниками підприємницьких фірм внаслідок придбання акцій, або після закінчення строку угоди щодо найму, відкрити свою справу та потрапити до ряду малих підприємств.

Підприємництво – одна з форм бізнесу. Бізнес (від англ. business – діло) – це будь-який вид діяльності, що приносить дохід і є джерелом збагачення. Зі свого боку підприємництво є

різновидом господарської діяльності, а суб'єкти підприємництва є суб'єктами господарювання.

1.2 Поняття, ознаки та види суб'єктів господарювання

Відповідно до Господарського кодексу суб'єктами господарювання визнають учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Господарська правосуб'єктність – визнана законом за СГ сукупність загальних юридичних можливостей (прав та обов'язків) щодо участі в господарській діяльності та керівництва нею. Щоб володіти господарською правосуб'єктністю кожен СГ незалежно від виду, до якого належить, повинен мати необхідну й достатню сукупність певних ознак – ознак СГП.

Основні ознаки суб'єктів господарювання:

- вони є учасниками господарських відносин;
- здійснюють господарську діяльність;
- мають господарську компетенцію, яку реалізують у господарській діяльності;
- мають відокремлене майно;
- несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями, здебільшого, у межах відокремленого майна;

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання, права оперативного управління майна.

Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується та розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника.

Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Правом оперативного управління є речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується й розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності.

Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати в суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням.

Суб'єкти господарювання – господарські організації, які діють на основі права власності, права господарського відання чи оперативного управління, мають статус юридичної особи.

1.3 Права та обов'язки суб'єктів господарювання

Створені для професійної організації та здійснення господарської діяльності всі СГ з моменту своєї легітимації в установленому законом порядку мають права та обов'язки щодо участі в господарських правовідносинах у якості СГП. Обсяг цих прав та обов'язків у СГП різних видів не є однаковим із таких причин:

- він залежить від цілей і завдань суб'єктів певного виду;
- він залежить від кількості господарських зв'язків, у яких бере участь той чи інший СГ.

Правовою формою, в якій фіксується мета, завдання та функції СГ є установчі документи (засновницький договір, статут, положення). Такі господарсько-правові акти відображають і в загальній формі закріплюють господарську правосуб'єктність.

В установчих документах повинні бути зазначені найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання, мета й предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом.

Якщо основи правового становища СГ закладені в правосуб'єктності, то максимуму повного вираження правового становища вдається досягнути шляхом визначення та юридичного закріплення його компетенції.

Компетенція – це не просто можливість мати права та обов'язки, а сукупність прав та обов'язків, які уже належать суб'єкту, постійно закріплені за ним законом. Господарська компетенція забезпечується в необхідних межах і відповідно до індивідуального призначення конкретних суб'єктів, функціонуванням кожного з них у сфері господарювання.

Права суб'єктів господарювання залежно від їх змісту можна поділити на:

- засновницькі;
- управлінські;
- майнові.

Засновницькі права – ґрунтуються на загальній нормі права власності, відповідно до якої власник може використовувати майно для здійснення господарської та іншої, не забороненої законом, діяльності.

Управлінські права – суб'єкт господарської діяльності самостійно організовує свою діяльність в межах закону. Порядок здійснення управління регулюють засновницькі акти відповідно до принципів, визначених законодавством. Основним є принцип поєднання прав власності на господарське використання свого майна, самоврядування трудового колективу. Власник здійснює свої управлінські права, як безпосередньо, так і через уповноважені ним органи.

Майнові права СГ поділяють на загальні та спеціальні. Загальні майнові права передбачені законодавством і властиві всім СГ однаково. Спеціальними визначають права СГ щодо випуску та обігу цінних паперів.

Тема 2 Організаційно-правові форми господарювання

2.1 Поняття та види організаційно-правових форм господарювання.

2.2 Підприємство як організаційно-правова форма господарювання.

2.3 Господарські товариства. Об'єднання підприємств.

2.1 Поняття та види організаційно-правових форм господарювання

Необхідною умовою забезпечення злагодженої співпраці усіх суб'єктів господарювання (зокрема підприємців) та персональної відповідальності за заподіяну шкоду іншим учасникам господарської діяльності є регламентація державою організаційно-правових форм господарювання.

Організаційно-правова форма господарювання – це форма здійснення господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності щодо зобов'язань підприємства, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування тощо.

Визначеність організаційно-правової форми суб'єкта господарювання дозволяє виділити його з багатьох інших утворень та суб'єктів, відмежувати їх один від одного та ідентифікувати кожного з них. Конкретну форму своєї діяльності кожен суб'єкт визначає на свій розсуд із числа передбачених чинним законодавством.

Відповідно до чинного законодавства в узагальненому вигляді можна виділити такі **організаційні форми господарювання:**

- господарська діяльність без створення юридичної особи, що передбачає здійснення підприємницької діяльності громадянином за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону

може бути звернено стягнення. Він може здійснювати підприємницьку діяльність:

- ✓ безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- ✓ із залученням або без залучення найманої праці;
- ✓ самотійно або спільно з іншими особами.

Громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, якого наймає за контрактом. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки щодо засновника та/або учасника господарського товариства, члена кооперативу тощо, або права та обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

- Господарська діяльність юридичних осіб. Цей вид діяльності буде розглянуто в наступному питанні.

2.2 Підприємство як організаційно-правова форма господарювання

Підприємство – самотійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб за допомогою систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.

Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самотійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

У разі, якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менше ніж десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства **унітарні та корпоративні**.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, переважно, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників),

їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, зокрема до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну двом мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну двом мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну десяти мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну десятиєм мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну п'ятдесятьом мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

2.3 Господарські товариства. Об'єднання підприємств.

Господарські товариства – це підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами за допомогою об'єднання їх майна та участі в підприємницькій діяльності товариства з метою отримання прибутку.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки,

розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів та яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства й несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке згідно з законом може бути звернене стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Об'єднання підприємств – це господарська організація, утворена двома або більше підприємствами з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як *господарські об'єднання* або як *державні* чи *комунальні* господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

Господарський кодекс виділяє такі *організаційно-правові форми об'єднань підприємств* як: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, за допомогою централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації та кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що

надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного й виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники одного концерну наділяють його частиною своїх повноважень, зокрема правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Державні й комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Тема 3 Створення суб'єктів господарювання та припинення їх діяльності

3.1 Порядок та основні етапи створення СГ.

3.2 Державна реєстрація СГ.

3.3 Припинення діяльності СГ.

3.1 Порядок та основні етапи створення суб'єктів господарювання

Враховуючи види суб'єктів господарського права можна говорити про виникнення:

- підприємця – фізичної особи;
- юридичної особи.

Суб'єкт господарювання – господарська організація, яка може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством – також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) із додержанням вимог законодавства.

Суб'єкти господарських відносин зі статусом юридичної особи можуть бути створені:

- шляхом заснування нової особи;
- шляхом реорганізації уже існуючої юридичної особи.

Виділяють такі етапи процесу створення юридичної особи:

1. прийняття рішення про створення та розробка установчих документів;
2. організація та формування майнової бази;
3. організація та проведення установчих зборів;
4. державна реєстрація створеного суб'єкта.

На **першому** етапі створення СГ необхідно визначити коло майбутніх засновників та укласти засновницький договір, визначити організаційно-правову форму створюваної юридичної особи, її мету, предмет та напрямки діяльності, розробити статут,

якщо він необхідний для цього виду та організаційно-правової форми СГ.

На **другому** етапі закладається майнова база, що є необхідною передумовою виникнення його правосуб'єктності. Основою майнової бази є *статутний капітал* – зареєстрований в установленому порядку та закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна, яке повинно бути передане підприємству у власність у вигляді вкладів для забезпечення його господарської діяльності та як оплата його учасникам (засновникам) набутих ними майнових прав.

Третій етап – організація та проведення зборів засновників. Включає наступні дії:

- розроблення порядку денного зборів;
- повідомлення про час і місце їх проведення;
- рішення про порядок проведення реєстру;
- підготовка проектів рішень про затвердження статуту;
- оцінка негрошових внесків;
- вибори виконавчих та контролюючих органів;
- проведення зборів та вирішення питань, включених у порядок денний.

Заключним етапом створення підприємства є його державна реєстрація. Відповідно до чинного законодавства юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації. Тобто, хоча юридичні особи й засновуються за волевиявленням засновників, держава в інтересах усіх учасників цивільного обороту, в особі спеціально уповноважених органів здійснює нагляд за додержанням законодавства під час створення нових суб'єктів права. Це означає, що між рішенням засновників і створенням юридичної особи проходить певний термін, упродовж якого не лише засновники, а й державні органи здійснюють певні фактичні та юридичні дії. Отже, створення юридичної особи – це багатостадійний процес, передбачений чинним законодавством і становить систему фактичних і юридичних дій засновників (учасників) та державних органів.

3.2 Державна реєстрація СГ

Державна реєстрація – одна зі стадій виникнення будь-якого виду юридичних осіб незалежно від того, яким способом останні будуть створюватися. Засновники повинні юридично оформити виникнення нового суб'єкта права, для чого й передбачено його реєстрацію. Причому сам факт подачі засновником (засновниками) відповідних документів до органів реєстрації треба розцінювати лише як намір останнього (останніх) реалізувати суб'єктивне право, зокрема на зайняття підприємницькою діяльністю в певній організаційно-правовій формі юридичної особи, на створення благодійної організації тощо, тобто бажання одержати визнання державою нового суб'єкта права, який буде відрізнятися від самого засновника і зможе стати учасником цивільного обороту. Відповідно до чинного законодавства державну реєстрацію необхідно розглядати як універсальну завершальну стадію порядку створення юридичної особи незалежно від установленого законом способу її виникнення. Державна реєстрація призначена гарантувати відповідність тих вимог, які ставляться до юридичних осіб певного виду, їх реальним можливостям.

Відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» державна реєстрація проводиться незалежно від місця знаходження юридичної чи фізичної особи в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, крім державної реєстрації на підставі документів, поданих в електронній формі, що проводиться незалежно від місця знаходження юридичної чи фізичної особи в межах України.

Єдиний державний реєстр створюється з метою забезпечення державних органів та органів місцевого самоврядування, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб, громадські формування, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців із Єдиного державного реєстру.

Невід'ємною архівною складовою частиною Єдиного державного реєстру є Єдиний ліцензійний реєстр, Реєстр документів дозвільного характеру, Єдиний реєстр громадських формувань, Реєстр громадських об'єднань та Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство.

Документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій або електронній формі. У паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Якщо документи подаються особисто, заявник пред'являє свій паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, паспортний документ іноземця, посвідчення особи без громадянства, посвідку на постійне або тимчасове проживання.

У разі подання документів представником, додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Документи в електронній формі подаються заявником через портал електронних сервісів у порядку, визначеному Міністерством юстиції України в Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи.

Документи в паперовій формі приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу в той спосіб, відповідно до якого були подані документи.

Документи, що подаються для державної реєстрації, повинні відповідати таким вимогам:

1) документи мають бути викладені державною мовою та додатково, за бажанням заявника, іншою мовою (крім заяви про державну реєстрацію);

2) текст документів має бути написаний розбірливо (машинодруком або від руки друкованими літерами);

3) документи не повинні містити підчищень або дописок, закреслених слів та інших виправлень, не обумовлених в них,

орфографічних та арифметичних помилок, заповнюватися олівцем, а також містити пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їх зміст;

4) документи в електронній формі мають бути оформлені згідно з вимогами, визначеними законодавством;

5) заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви про державну реєстрацію поштовим відправленням справжність підпису заявника повинна бути нотаріально засвідчена;

6) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи повинно бути оформлено з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству.

Найменування юридичної особи повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму та назву.

Назва юридичної особи може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію про мету діяльності, вид, спосіб утворення, залежність юридичної особи та інші відомості згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм юридичних осіб. Найменування юридичної особи не може бути тотожним найменуванню іншої юридичної особи (крім органів місцевого самоврядування).

У найменуванні юридичних осіб забороняється використовувати повне чи скорочене найменування державних органів або органів місцевого самоврядування, похідні від цих найменувань, історичні державні найменування, перелік яких установлює Кабінет Міністрів України, символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; терміни, аббревіатури, похідні терміни, заборона використання яких передбачена законом.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, здійснюється щодо юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів.

3.3 Припинення діяльності СГ

Підприємницька діяльність може припинятися:

- з власної ініціативи підприємця;
- у разі закінчення строку дії ліцензії;
- у разі припинення існування підприємця;
- на підставі рішення суду.

Припинення діяльності СГ – юридичної особи здійснюється двома способами: за допомогою **реорганізації** або **ліквідації** в добровільному чи примусовому порядку.

Унаслідок **реорганізації** СГ припиняє своє існування, однак його майно не розподіляється між його учасниками, як при ліквідації, а переходить до новоствореного в результаті реорганізації суб'єкта.

Існує 5 форм реорганізації:

1. **Злиття** – форма реорганізації, за якої припиняють існування два або більше СГ – юридичні особи, а їх майно (права та обов'язки) переходять до новоствореного єдиного СГ.
2. **Приєднання** – форма реорганізації, за якої припиняється існування однієї юридичної особи, а її майно (права та обов'язки) переходять до вже існуючої юридичної особи – правонаступника.
3. **Поділ** – припинення існування юридичної особи, коли на її базі створюються дві і більше юридичні особи з передачею майна (прав та обов'язків) відповідно до розподільчого балансу.
4. **Виділення** – форма реорганізації, за якої зі складу існуючої організації виділяється одна або декілька організацій з передачею майна (прав та обов'язків) відповідно до розподільного балансу.
5. **Перетворення** – форма реорганізації, за якої здійснюється перетворення одного підприємства в інше через зміну форми власності або організаційно-правової форми.

Іншою формою припинення діяльності СГ є **ліквідація** – припинення діяльності, передбаченої статутом підприємства, його особистих і майнових прав та обов'язків.

СГ ліквідується:

- за ініціативою власника або за рішенням суду;
- у зв'язку із закінченням строку, на якій він створювався, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено;
- у разі визнання його, в установленому порядку, банкрутом, крім випадків, передбачених законом;
- у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом.

Ліквідація – це процедура, результатом якої є припинення юридичної особи, тобто внесення запису про припинення юридичної особи в Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб підприємців. Терміни здійснення ліквідації передбачити дуже важко. У будь-якому разі, строк пред'явлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, яка припиняє свою діяльність, **не може бути меншим ніж 2 місяці** (ч.5 ст.105 Цивільного кодексу України). Однак перевірки уповноваженими органами, продаж активів компанії, стягнення дебіторської та кредиторської заборгованості, а також багато інших дій, пов'язаних із ліквідацією компанії, можуть тривати значно довше.

Процедура ліквідації відбувається за такими етапами:

- ухвалення рішення власниками (учасниками, акціонерами) компанії про добровільну ліквідацію компанії та фіксація такого рішення в протоколі загальних зборів учасників. Здебільшого (відповідно до установчих документів) рішення про добровільну ліквідацію компанії ухвалюють на зборах власники (учасники, акціонери), які мають контрольний пакет корпоративних прав. Їм достатньо лише проголосувати за ухвалення рішення щодо ліквідації компанії. Такі рішення оформляються відповідним протоколом;

- направлення повідомлення Державному реєстратору про початок процедури ліквідації компанії. Учасники юридичної

особи зобов'язані протягом трьох днів письмово повідомити про припинення юридичної особи орган, що здійснює державну реєстрацію, який вносить до Єдиного державного реєстру відомості про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення;

- направлення повідомлення іншим органам державної влади про початок процедури ліквідації компанії;
- виявлення кредиторів та повідомлення їх про початок процедури ліквідації компанії;
- продаж усіх активів компанії, задоволення вимог кредиторів, проведення розрахунків із власниками (учасниками, акціонерами) компанії відповідно до розміру їх корпоративних прав, оформлення ліквідаційного балансу компанії;
- закриття всіх банківських рахунків компанії;
- отримання від податкового органу та управління пенсійного фонду довідок про відсутність заборгованості щодо сплати податків, зборів та про відсутність заборгованості зі сплати єдиного внеску назагальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також страхових внесків;
- передача до відповідної архівної установи документів, які підлягають тривалому зберіганню, знищення печаток, штампів;
- внесення до Єдиного державного реєстру відомостей про припинення юридичної особи.

Юридична особа визнається такою, що припинила свою діяльність, із дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Тема 4 Інтелектуальна власність як право на результати творчої діяльності людини

4.1 Поняття інтелектуальної власності.

4.2 Еволюція інтелектуальної власності.

4.3 Економіко-правовий зміст інтелектуальної власності.

4.1 Поняття інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній галузях.

Інтелектуальна діяльність – це творча діяльність (а творчість – це цілеспрямована розумова робота людини), результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю. Чим вищий інтелектуальний потенціал індивідуума, тим більш цінні результати його творчої діяльності – інтелектуальна власність.

Для людини характерні два види творчості: художня й технічна. Результатом художньої творчості є літературні й художні твори, результатом технічної творчості – винаходи, торговельні марки, комерційні таємниці тощо.

Результати художньої творчості використовують у гуманітарній сфері для збагачення внутрішнього світу людини, формування її світогляду. Результати ж технічної творчості застосовуються переважно у сферах виробництва товарів і надання послуг. Вони сприяють підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, забезпечують конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг.

За сформованою історичною традицією результати технічної творчості називають об'єктами права промислової власності, або «промисловою власністю». Поняття «промислова власність» іноді помилково ототожнюють із матеріальними об'єктами промисловості: будинками, спорудами, устаткуванням. Однак це не так. Промислова власність – це вид інтелектуальної власності. Слово «промислова» в цьому словосполученні закріпилося,

очевидно, в результаті того, що її застосовують, здебільшого, в промисловості, що є сектором економіки, зацікавленим у ній.

Під інтелектуальною власністю розуміють не результат інтелектуальної діяльності людини як такий, а право на цей результат. На відміну від матеріальних об'єктів, тобто таких, що можна відчутити на дотик, наприклад, книги, автомобіль, право не можна відчутити на дотик. Отже, інтелектуальна власність є нематеріальним об'єктом.

З цього випливає ряд важливих наслідків. Наприклад, на відміну від матеріальних об'єктів інтелектуальною власністю в багатьох випадках заволодіти набагато легше. Так, якщо в процесі бесіди ви розкриєте комерційну таємницю, то ця інформація перекочує до мозку вашого співрозмовника й повернути її назад, на відміну від матеріального об'єкта, неможливо. Відтепер обидві сторони володіють одним і тим самим об'єктом. Відмінності спостерігаються також під час обміну. Так, якщо ви обмінялися з партнером комп'ютерами, то після такого обміну кожна зі сторін буде мати по одному комп'ютеру. Але якщо ви обмінялися ідеями як результатами творчої діяльності, то кожна зі сторін буде мати по дві ідеї.

Отже, право інтелектуальної власності є сумою тріади майнових прав (права володіння, права користування, права розпорядження) та немайнових прав (право на авторство, право на недоторканність твору тощо).

Майнові й особисті (немайнові) права на результат творчої діяльності взаємозалежні й найтісніше переплетені, становлять нерозривну єдність. Двоякість права – найважливіша особливість інтелектуальної власності.

4.2 Еволюція інтелектуальної власності

Одна з основних властивостей інтелектуальної власності полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну чи іншу користь. Це може бути додатковий прибуток, отриманий від використання інтелектуальної власності у сфері матеріального виробництва. Іноді інтелектуальна власність у явному вигляді

може не приносити прибутку, але, створюючи додаткові труднощі для конкурентів, полегшує тим самим просування товарів і послуг власника на ринок. Також вона може сприяти духовному розвитку громадян.

Однак для того, щоб отримати якусь користь від права на об'єкт інтелектуальної власності (ОІВ), необхідно спочатку його створити, а для цього потрібно затратити фінансові, людські та інші ресурси. Отже, якщо на конкретному підприємстві розроблена нова технологія одержання виробів з використанням власного ОІВ, а конкурент почав незаконно виготовляти ці самі вироби за цією самою технологією, то його вироби виявляться дешевшими й більш конкурентоспроможними.

Отже, творець об'єкта інтелектуальної власності опиниться в невігідному становищі.

Мабуть, уперше на цю обставину звернули увагу в Англії в період швидкого розвитку мануфактури. Уже на початку XIV століття королівська влада там надавала особливі привілеї особам, що займалися створенням нових виробництв. Така підтримка набрала форми дарування особі, що впровадила нову технологію виключного права користування цією технологією упродовж часу, достатнього для її освоєння. Це виключне право давало розробнику перевагу в конкурентній боротьбі. Королівство зі свого боку одержувало нову технологію виробництва, що сприяло зміцненню його економічного положення.

Такі права закріплювалися документом, який називався патентною грамотою, що означало «відкритий лист», оскільки він мав печатку в кінці, а не на згорнутому аркуші. Згодом наданням такого права стали зловживати, використовуючи його для збільшення надходжень у скарбницю.

Зрозуміло, згодом систему патентного права було вдосконалено. Але, як ми бачимо, уже на початку XVII століття було закладено його основи. Патенти як вид інтелектуальної (промислової) власності використовуються дотепер як

інструмент, що регулює створення й передавання нових технологій.

Іншим об'єктом промислової власності, історія якого бере початок із глибини століть, є торговельні марки. Такі знаки у вигляді символів зображували ремісники на товарах, які вони виготовляли чи ставили скотарі як «клеймо» на тварині в давні часи. Термін «товарні знаки» (торговельні марки) почали вживати тільки в ХІХ столітті. З цього самого часу вони стали відігравати значну роль у поширенні товарів, доставленні їх до покупця, розширенні торгівлі. Однак, чим ширше застосовували торговельні марки, тим більше було випадків їх незаконного копіювання. Тому в середині минулого століття англійськими судами було вироблено засоби захисту проти таких порушень. Так народилася знаменита заборона на ведення справи під іншим ім'ям: ніхто не мав права видавати свої товари за товари іншої особи.

До 1991 року в Україні (як і в усьому колишньому Радянському Союзі) внаслідок переваги суспільної форми власності та панівної соціалістичної ідеології були відсутні спеціальні закони про охорону інтелектуальної власності, а правове регулювання відносин у цій сфері забезпечувалося переважно підзаконними актами. Загальне законодавство закріплювало можливість широкого використання результатів творчої праці громадян в інтересах держави та суспільства. Наприклад, основною формою охорони винаходів був не патент, а авторське свідоцтво, що давало виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності не їхнім творцям, а державі. Авторське законодавство містило істотне виключення зі сфери виняткових авторських прав. Воно дозволяло вільно використовувати випущені у світ твори на телебаченні, радіо, у кіно й газетах. І авторське право, і патентне право допускали примусовий викуп суб'єктивних прав на творчі досягнення у власників таких прав, можливість видачі примусових дозволів на їхнє використання.

Після проголошення незалежності й державотворення України 24 серпня 1991 року почалося формування спеціального законодавства, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності.

Важливим джерелом права інтелектуальної власності також стали міжнародні конвенції й договори, до яких приєдналася Україна.

4.3 Економіко-правовий зміст інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність – складна категорія, трактування якої в сучасній літературі передбачає поєднання різних теоретико-методологічних підходів, які переважно зводяться до економіко-правового. Це передбачає, що інтелектуальна власність має двоїстий економіко-правовий характер і розкривається в єдності економічних і юридичних відносин.

Трактування терміна «інтелектуальна власність» у сучасній економічній літературі характеризується співіснуванням, конкуренцією та поєднанням різних теоретико-методологічних підходів, сформованих представниками провідних наукових шкіл та напрямів економічних досліджень.

Прихильники соціально-економічного підходу трактують інтелектуальну власність як історично сформовані суспільні відносини, що складаються між суб'єктами господарювання щодо привласнення результатів їх інтелектуальної діяльності. Одночасно основну увагу приділяють майновим суспільним відносинам, пов'язаними зі створенням та використанням інтелектуальних продуктів як специфічних об'єктів товарно-грошових відносин.

Згідно з економіко-правовим підходом інтелектуальна власність має двоїстий економіко-правовий характер і розкривається в єдності економічних і юридичних відносин, властивих тому чи іншому суспільству.

У межах економіко-правового підходу права інтелектуальної власності трактують як норми, що регулюють і закріплюють (у визначених законом випадках) за фізичними та юридичними

особами майнові та особисті немайнові права на результати інтелектуальної діяльності. Водночас стверджується, що саме через правову форму інтелектуальні продукти включають у процес економічного кругообігу та трансформують в економічні блага (ресурси, джерела доходів, капітал).

Сутнісна особливість інтелектуальної власності задається й визначається особливістю її об'єкта. Об'єктом інтелектуальної власності є продукт інтелектуальної діяльності, інтелектуальної праці. Такими продуктами інтелектуальної діяльності є твори науки, літератури та мистецтва, винаходи, промислові та наукові зразки, креслення, моделі, схеми програмних засобів, записи на носіях інформації, права на копіювання та розповсюдження патенту, ліцензії, знаки на товари й послуги; права на інформацію щодо промислового, комерційного, наукового досвіду (ноу-хау).

Це означає, що економічний рух продукту інтелектуальної діяльності є іншим, аніж звичайних продуктів. Продукт інтелектуальної власності не відчужується, а поширюється, тобто, залишаючись власністю свого творця, він стає предметом володіння, використання й розпорядження іншими людьми.

Поширення продукту інтелектуальної діяльності в суспільстві – це його економічний рух, який утворює економічний зміст інтелектуальної власності. Внутрішньою структурою економічного змісту інтелектуальної власності є реальні економічні відносини щодо володіння, розпорядження та використання інтелектуального продукту між творцем, якому продукт належить, та іншими членами суспільства.

В умовах розвинених товарно-грошових відносин продукти творчої розумової праці вводяться у господарський обіг. Використання та поширення цього продукту в господарській діяльності (суспільстві) зі свого боку сформувало його економіко-фінансовий рух та набуло ознак комерціалізації.

Економічний характер руху продукту інтелектуальної діяльності має відмінний характер від речових продуктів. Продукт інтелектуальної власності залишається власністю свого творця, його не відчужують від нього, а усупільнюють.

Усуспільнення продукту інтелектуальної діяльності зумовлене його здатністю задовольняти потреби кожної особи суспільства, що підтверджує той факт, що продукт інтелектуальної діяльності має й суспільну природу. Тому інтелектуальна власність за своїм соціально-економічним характером є суспільною власністю. Усуспільнення такого продукту здійснюють не для себе, а для інших людей, суспільства. Так продукт інтелектуальної діяльності набуває економічних ознак, а активізація в цьому напрямку особи, окремих груп і колективів є важливим чинником гармонійного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства ХХІ ст.

Ці відносини в суспільстві з ринковою організацією економіки мають також юридичний зміст у формі права інтелектуальної власності, зокрема авторського права, за допомогою якого захищають авторські та майнові права творця інтелектуального продукту, регулюють усю сукупність відносин інтелектуальної власності. Необхідність захисту майнових прав автора продукту інтелектуальної діяльності обумовлена тим, що в умовах ринкової економіки навіть творча праця, що є самостимулом для творця, потребує зовнішніх стимулів – грошових та інших форм доходів.

У системі економічних відносин інтелектуальної власності виділяють такі групи відносин:

- *щодо учасників відносин:*
  - ✓ між суб'єктом та об'єктом інтелектуальної власності;
  - ✓ між суб'єктами інтелектуальної власності;
  - ✓ між суб'єктами інтелектуальної власності та суспільством (державою);
- *за місцем виникнення відносин інтелектуальної власності:*
  - ✓ відносини реалізації інтелектуальної власності в процесі матеріального виробництва, розподілу та споживання;
  - ✓ відносини реалізації інтелектуальної власності в процесі духовного виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Зазначені економічні відносини можна розглядати як вирішення суперечностей між безпосередньо індивідуальним характером створення об'єктів інтелектуальної власності та суспільним характером виробництва, розподілу, обміном та споживанням продуктів інтелектуальної діяльності. Для того, щоб мати можливість отримати винагороду за свою інтелектуальну працю, автор (розробник) інтелектуальних продуктів повинен вступати у відносини з іншими суб'єктами цього процесу. Це означає необхідність відчуження свого продукту, надання йому об'єктивованої форми та вступу автора в права власності. Специфіка зазначених відносин зумовлена характерними ознаками процесу створення та відчуження інтелектуального продукту, тобто самої інтелектуальної діяльності.

Відносини володіння, розпорядження та користування – це активний економічний процес відтворення, пов'язаний із отриманням від об'єктів інтелектуальної власності корисних властивостей. Тому процес виробництва як єдність відносин володіння, розпорядження й користування об'єктивними умовами праці та результатами виробництва є формою прояву економічного змісту власності.

Тема 5 Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності

5.1 Класифікація об'єктів інтелектуальної власності.

5.2 Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

5.3 Класифікація суб'єктів права інтелектуальної власності.

5.1 Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

Розглянемо об'єкти промислової власності.

Винахід – технічне рішення виробу, яке має світову новизну, винахідницький рівень і може бути здійснено промисловим шляхом. Об'єктами винаходу можуть бути **продукт** (пристрій, штам мікроорганізмів, культура клітин рослин і тварин тощо), **спосіб**, а також **застосування раніше відомого продукту чи способу** за новим призначенням.

Допристроїв як об'єктів винаходу належать машини, механізми, прилади, конструкції, вироби тощо, що характеризують наявність конструктивного елемента (елементів) і зв'язку між елементами, їх взаємним розташуванням і формою виконання, а також параметрами (та іншими характеристиками) елемента (елементів) і матеріалом, з якого він (вони) виконаний(ні).

До речовин як об'єктів винаходу належать:

- індивідуальні хімічні сполуки, до яких також умовно віднесені високомолекулярні сполуки та об'єкти генетичної інженерії (плазмідні вектори, рекомбінантні молекули нуклеїнових кислот);
- композиції (сполуки, суміші, розчини, сплави тощо);
- продукти ядерного перетворення.

До *способів* як об'єктів винаходу відносять процеси виконання дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріального об'єкта, виконуваних у певній послідовності або з дотриманням певних правил. Способи як процеси виконання дій над матеріальними об'єктами переважно поділяють на:

- способи, *спрямовані на виготовлення продуктів* (виробів, речовин тощо);

- способи, спрямовані на зміну стану предметів матеріального світу без одержання конкретних продуктів (транспортування, оброблення, регулювання тощо);
- способи, в результаті застосування яких визначають стан предметів матеріального світу (контроль, вимірювання, діагностика тощо).

До *корисних моделей* відносять лише конструктивні виконання засобів виробництва та предметів споживання, а також їх складові частини, тобто як корисну модель одержують правову охорону лише пристрої (вироби).

Терміном «*корисна модель*» можуть бути названі:

- по-перше, не матеріальні предмети, як здається на перший погляд, а ідеї;
- по-друге, тільки такі ідеї, які відносять до пристроїв (але не до способів, не до речовин, включно з хімічними сполуками й сумішами композиційних матеріалів, і не до штамів мікроорганізмів);
- по-третє, тільки за умови, що ці ідеї задають конструктивне виконання пристроїв.

Промисловий зразок – це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Тобто *промисловий зразок* – це художньо-конструкторське (а не технічне, як винахід) рішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд. Це рішення повинне бути новим, оригінальним, промислово застосовним.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» об'єктом промислового зразка може бути форма, рисунок, розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних і ергономічних потреб. Іншими словами, патентом на промисловий зразок може охоронятися будь-який промисловий виріб, що має естетичний зовнішній вигляд.

Найбільшого поширення набули об'ємні промислові зразки. Ними можуть бути як виріб у цілому, так і його частина (автомобіль, фара автомобіля). Менш поширені площинні

двовимірні промислові зразки, наприклад, малюнок декоративної тканини, шпалер, килима.

Як промислові зразки можуть бути захищені деякі види друкарських виробів: етикетка, рекламний листок, логотип газети або журналу.

Промислові зразки можуть бути багатооб'єктними: комплекти виробів, набори виробів, інтер'єр.

Принципова відмінність корисних моделей від промислових зразків полягає в тому, що перші повинні належати до ряду пристроїв і забезпечувати новий технічний результат, а другі – до їх зовнішнього вигляду і забезпечувати переважно естетичний та ергономічний (у плані зручності використання людиною) ефект.

Саме ця відмінність повинна бути використана під час обґрунтування вибору об'єкта охорони – корисної моделі або промислового зразка – в «граничних випадках».

Під *торговою маркою* розуміють позначення, за яким товари та послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Географічне позначення – це назва географічного місця, яке вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, переважно зумовлені характерними для певного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.

Сутність *фірмового найменування* впливає з самої назви цього об'єкта.

Об'єкти авторського права й суміжних прав, зі свого боку, поділяються на *дві групи* – власне об'єкти авторського права (твори літератури та мистецтва, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних) і об'єкти, суміжні з авторськими правами, до яких відносять виконання творів, фонограми й відеограми, програми (передачі) організацій мовлення).

5.2 Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності

Важливим об'єктом інтелектуальної власності є ноу-хау (від англ. «знаю як») – не захищені охоронними документами та не

оприлюднені повністю чи частково знання, досвід, навички технічного, виробничого, управлінського, комерційного, фінансового характеру тощо, які мають комерційну цінність і можуть бути об'єктами відповідних угод. Часто як тотожне терміну «ноу-хау» використовують поняття комерційної таємниці. Ноу-хау є цінним об'єктом, без якого у більшості випадків неможливими є відтворення та експлуатація винаходів, нових технологій тощо.

Важливими передумовами перетворення ноу-хау на об'єкт інтелектуальної власності є такі: затребуваність, комерційна цінність у виробництві та збуті, перед- та післяпродажному обслуговуванні та експлуатації товарів і послуг; недоступність іншим суб'єктам без згоди власника; можливість їх передавання та використання іншими суб'єктами в конфіденційному режимі.

До ноу-хау переважно відносять технологічні, виробничі, управлінські та комерційні секрети, зокрема професійний досвід працівників, відомості про сутність винаходів (до їх офіційного оприлюднення), особливості менеджменту, кадрової політики, бізнес-процесів, політики ціноутворення тощо. Водночас розрізняють: ноу-хау, невіддільні від конкретного індивіда (індивідуальні навички, професійний досвід, уміння); ноу-хау, невіддільні від конкретного підприємства (технології та процеси, що ґрунтуються на традиціях, культурі виробництва, бізнесу тощо); ноу-хау, які можна відокремити від конкретного індивіда або колективу підприємства (засекречені технічні та технологічні відомості, рисунки, креслення та інші патентоспроможні результати).

До ноу-хау не можуть належати статутні документи підприємства, відомості звітності, що надають за встановленими формами, бухгалтерська звітність, відомості про забруднення довкілля, порушення антимонопольного законодавства тощо.

Сорт рослин – це окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів. Під породою тварин звичайно розуміють селекційні досягнення у тваринництві.

Інтегральна мікросхема – це мікроелектронний виріб кінцевої чи проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи та з'єднання якого нероздільно сформовані в об'ємі та (або) на поверхні матеріалу, що є основою такого виробу, незалежно від способу його виготовлення. Усі компоненти схеми (транзистори, діоди, резистори, опори, а також провідники, що їх з'єднують) розміщують на пластинці в процесі виробництва. Із розвитком науково-технічного прогресу число компонентів, розміщених на одній пластинці, постійно зростає, налічуючи на сьогодні мільйони компонентів.

Зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними визначене законом як **топографія інтегральної мікросхеми**.

Комерційна таємниця – це технічна, комерційна, організаційна та інша інформація, що здатна підвищити ефективність виробництва чи іншої соціально доцільної діяльності, або забезпечити їй позитивний ефект.

Відповідно до Цивільного кодексу майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

- 1) право на використання комерційної таємниці;
- 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначає інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Відкриттям визнається встановлення невідомих раніше закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу. Закономірності, властивості та явища матеріального світу

об'єктивно існують незалежно від наявності чи відсутності знання про них, а об'єктом наукового відкриття вони стають із моменту виявлення й формулювання їх особою. Змістом відкриття є встановлення певних наукових фактів, які досить часто недостатньо просто констатувати, а необхідно ще й науково пояснити. Що стосується необхідності внесення докорінних змін до рівня пізнання, то їх вносять саме закономірності, властивості та явища матеріального світу як такі, а не їх виявлення.

Основними ознаками відкриття є світова новизна, вірогідність і фундаментальність. Закономірності, властивості та явища матеріального світу можуть бути визнані відкриттям за наявності абсолютної світової новизни на дату пріоритету. При цьому пріоритет встановлюють за днем подачі заявки до органу реєстрації або за однією з більш ранніх дат: за офіційно затвердженою датою першого формулювання сутності відкриття, опублікування в пресі чи доведення відкриття в інший спосіб до третіх осіб (доповідь на конференції, захист дипломної роботи тощо).

Особливість наукового відкриття порівняно з іншими об'єктами інтелектуальної власності полягає в тому, що, по-перше, відкриття як об'єкт пізнання є цінним саме по собі, незалежно від можливостей його безпосереднього використання, і по-друге, відкриття є надбанням людства, у зв'язку з чим не може бути об'єктом виключного права певних осіб, і тому будь-яка особа може безоплатно використовувати його на свій розсуд.

Раціоналізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення в будь-якій сфері її діяльності, впровадження якого має привести до більш високих показників, результатів діяльності, до підвищення її ефективності, зниження витратності тощо.

5.3 Класифікація суб'єктів права інтелектуальної власності

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать за заповітом або за договором особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Суб'єктами права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки є автори або фізичні чи юридичні особи, до яких право авторів перейшло за договором чи заповітом.

Суб'єктами права на торговельні марки, зазначення походження товарів можуть бути юридичні особи, а також фізичні особи, якщо вони здійснюють підприємницьку діяльність.

Суб'єктом правовідносин, що виникають у процесі створення й використання сортів рослин, може бути будь-яка юридична чи фізична особа.

Суб'єктом права на раціоналізаторську пропозицію є раціоналізатор, тобто автор раціоналізаторської пропозиції, що створив його своєю творчою працею.

З огляду на те, що комерційною таємницею відповідно до чинного законодавства визнають здебільшого відомості, які стосуються підприємницької діяльності, суб'єктами права на комерційну таємницю (ноу-хау) є особи, що займаються підприємницькою діяльністю. Ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

До суб'єктів авторського права належать:

- ✓ автори творів;
- ✓ спадкоємці й інші правонаступники;
- ✓ організації, що керують майновими правами авторів на колективній основі.

Авторами визнають осіб, творчою працею яких створений твір. Авторами визнаються не тільки творці оригінальних творів, але й творці похідних (залежних) творів, таких, як переклади, переробки, копії творів мистецтва тощо.

Поряд із фізичними особами, власниками авторських прав можуть бути юридичні особи, що придбали окремі авторські

повноваження за договором із автором чи одержали їх за заповітом або в інших випадках.

Суб'єктами авторського права після смерті автора стають його спадкоємці. Спадкування авторських прав здійснюють або за законом, або за заповітом. За умов спадкування за законом спадкоємцями можуть стати тільки громадяни, що є законними спадкоємцями. За умов спадкування за заповітом авторські права можуть бути передані будь-якому громадянину.

Суб'єктами авторського права можуть бути також видавництва, театри, кіностудії та інші організації, що займаються використанням творів.

Організації, що керують майновими правами автора на колективній основі, не є власниками авторських прав. У відносинах із третіми особами вони є представниками авторів і діють від їхнього імені в їхніх інтересах.

Тема 6 Права на об'єкти інтелектуальної власності як товар

6.1 Властивості товару.

6.2 Використання об'єктів інтелектуальної власності.

6.3 Поняття договору на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

6.1 Властивості товару

Товар – це продукт праці, що виготовлений для продажу. Цей продукт стає товаром, якщо на нього визначена ціна. Відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» можуть оцінюватися «... нематеріальні активи, у тому числі об'єкти права інтелектуальної власності ...». Отже, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності мають ознаки товару, тому що вони є продуктом праці й можуть мати ціну.

До основних властивостей будь-якого ринкового товару відносять:

- ✓ корисність;
- ✓ рідкісність – властивість, протилежну загальнодоступності;
- ✓ універсальність – придатність до обміну на гроші або на будь-які інші ринкові товари.

Корисність розуміють як здатність задовольняти будь-яку потребу. Тобто якщо об'єкт інтелектуальної власності нікому не потрібний, то він не може стати товаром.

Найважливішою є властивість рідкості, що перетворює корисність продукту в комерційну цінність, а сам продукт – у товар.

Рідкісність для об'єктів інтелектуальної власності реалізується ідеально тому, що за визначенням об'єкт інтелектуальної власності повинен бути новим, оригінальним, неповторним. Наявність перших двох властивостей для матеріальних об'єктів автоматично забезпечує третю. Але для права інтелектуальної власності ця властивість має суттєві відмінності.

Із третьою властивістю товару – універсальністю – тісно пов'язана його обігоспроможність, що робить можливим відчуження прав інтелектуальної власності як від індивідуума, так і від підприємства. Тільки в цьому разі права на об'єкти інтелектуальної власності можуть обертатися як товар у його звичайному розумінні.

За принципом «відокремлюваності» права інтелектуальної власності можна поділити на три групи:

- 1) права, що відокремлюються як від індивідуума, так і від підприємства;
- 2) права, що не відокремлюються від індивідуума;
- 3) права, що не відокремлюються від підприємства.

До першої групи відносять права на об'єкти права інтелектуальної власності, а саме: винаходи, торговельні марки, твори літератури й мистецтва, аудіо- та відеограми тощо.

До невідокремлюваної від індивідуума інтелектуальної власності відносять знання, уміння, творчі здібності людей тощо, які зайняті розробленням об'єктів інтелектуальної власності. У сукупності вони становлять людський капітал, що не може бути відокремлений від його носія – людини, тобто не може бути товаром у звичайному розумінні.

Від підприємства не можна відокремити системи та методи функціонування, що розроблені як складові частини діючого підприємства, наявність підготовленого персоналу, досягнення в галузі маркетингу власної продукції, ділову репутацію підприємства тощо.

Саме тому невідокремлювані від індивідуума чи від підприємства результати творчої діяльності не можуть бути товаром, але вони можуть продаватися (передаватися) разом із підприємством чи індивідуумом. Наприклад, не можна передати видатні організаторські здібності директора одного підприємства директору іншого підприємства. Можна тільки запросити талановитого директора на інше підприємство, запропонувавши йому більш вигідні умови праці, тобто «купити» його разом із його якостями.

Активи підприємства складаються з матеріальних активів, до яких належать рухоме, нерухоме майно та обігові кошти, а також із нематеріальних активів (зокрема прав). Насамперед, це права власності на ОІВ, права користування природними ресурсами (землею, водою, надрами), а також права користування економічними, організаційними й іншими перевагами та пільгами: податковими пільгами, місцем на товарній біржі. Крім того, до нематеріальних активів належать гудвіл (ділова репутація), списки клієнтів тощо.

Нематеріальні активи – це принципово новий об’єкт фінансового обліку для України, що узагальнює особливі види капіталу підприємства, а також характеризує його економічний потенціал і фінансову стабільність.

Відмінними ознаками нематеріальних активів є:

- ✓ відсутність матеріальної основи та володіння такою важливою якістю, як здатність давати дохід власнику, з огляду на довгострокові права та переваги, що вони дають йому так довго, як це можливо;
- ✓ відсутність наміру продажу нематеріальних активів у нормальних умовах діяльності підприємства;
- ✓ тривалість експлуатації, що дозволяє враховувати їх у складі довгострокових інвестицій як оборотні активи й через обраний варіант облікової політики встановлювати більш розумний термін погашення їх первісної вартості за умов загальної невизначеності термінів функціонування (гудвіл, товарні знаки тощо);
- ✓ відсутність відходів;
- ✓ багатоцільовий характер експлуатації, що дозволяє використовувати об’єкт на різних ділянках діяльності підприємства;
- ✓ підвищений ступінь ризику в прагненні отримати дохід від застосування подібних активів.

6.2 Використання об'єктів інтелектуальної власності

Права на об'єкти інтелектуальної власності стають нематеріальними активами після того, як вони будуть поставлені на бухгалтерський облік. Для цього принаймні необхідно виконати дві умови: встановити ціну прав і термін їх використання.

За цією ознакою ОІВ поділяються на дві групи: ОІВ зі встановленим терміном служби та ОІВ із невстановленим терміном служби. Ця обставина має важливі наслідки за умов визначення вартості ОІВ як товару, а також за умов установа терміну його амортизації, коли він перебуває на балансі підприємства як нематеріальний актив.

Розрізняють юридичний та економічний терміни використання. Одні ОІВ мають установлений термін дії, а інші його можуть не мати. Наприклад, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» юридичний термін дії (служби) патенту становить 20 років. Однак цілком можливо, що за цей час патент може морально застаріти, тому що не виключена ймовірність, що з'являться нові аналогічні більш ефективні винаходи. Отже під час економічних розрахунків для патентів установають більш короткий термін, так званий економічний, який становить 10–12 років, а в окремих випадках – менше.

Установлений термін служби характерний для більшості прав на об'єкти інтелектуальної власності, відокремлюваних від індивідуума й підприємства, але не для всіх. Так, торговельні марки не мають установленого терміну служби, оскільки згідно з законом після закінчення він може кожний раз продовжуватися ще на 10 років. Не мають установленого терміну більшість прав на об'єкти інтелектуальної власності, невіддільні від підприємства чи індивідуума. Крім того, права на ті самі об'єкти інтелектуальної власності можуть мати як визначений, так і невизначений термін дії. Наприклад, ліцензія на право використання винаходу чи товарного знака може бути надана як на визначений, так і на невизначений термін.

Відзначимо, що без установлення терміну дії стає проблематичним визначення вартості переданих прав на об'єкти інтелектуальної власності, а сама процедура встановлення терміну дії буває надзвичайно складною й відповідальною.

6.3 Поняття договору на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

Особливою правовою формою використання творів науки, літератури, мистецтва та об'єктів промислової власності є договори на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Особливими ці договори є тому, що їх об'єкт – нематеріальні блага, а саме: твори науки, літератури, мистецтва, винаходи тощо. До того ж вони можуть бути об'єктом договору за умови, якщо виражені в такій об'єктивній формі, яка дає можливість не лише відтворювати, а й примножувати їх.

Договір – це правочин двох або більше осіб, спрямований на виникнення, зміну чи припинення правовідносин між ними, до того ж обов'язковим є волевиявлення усіх сторін, які укладають договір. Договір повинні укладати дієздатні особи в установленій законом формі, предметом його регулювання мають бути майнові відносини.

Найпоширенішим різновидом договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності є ліцензійні договори. Усі договори такого типу повинні відповідати певним принципам умов, визначеним чинним законодавством України.

Першим принциповим положенням чинного законодавства України про інтелектуальну власність є припис, за яким використання об'єкта інтелектуальної власності можливе лише на підставі договору користувача з власником зазначеного об'єкта. Будь-яке позадоговірне використання об'єкта чинне законодавство розцінює як порушення прав на цей об'єкт.

Другим принциповим положенням договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності є їх платний характер. Право розпоряджатися об'єктом має його власник, тому він може надати дозвіл і на безплатне використання. Це право

власника об'єкта, проте здебільшого договори на використання інтелектуальної власності є платними, взаємовигідними, двосторонніми. Плата за використання може здійснюватися в різних правових формах. Розмір винагороди, порядок її обчислення, строки виплати визначаються угодою сторін.

Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору. До того ж особа, яка має виключне право дозволяти використання твору (ліцензіар), може надати іншій особі (ліцензіату) письмове повноваження, яке дає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері. Ліцензія може бути виключною (видається лише одному ліцензіату й виключає можливість використання твору ліцензіаром та видачу ним ліцензії іншим особам), одиничною (видається лише одному ліцензіату, але не виключає можливості використання твору ліцензіаром) та невиключною (ліцензіар може використовувати твір та видавати ліцензії іншим особам).

Ліцензію (письмовий документ-дозвіл без укладення письмового договору) зазвичай видають на право використання таких творів, як комп'ютерні програми чи електронні бази даних, а з метою надання прав на використання літературних письмових творів укладають ліцензійний договір. Останній може передбачати право ліцензіата видавати (укладати) субліцензійний договір, за яким субліцензіат надає іншій особі (субліцензіату) субліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності. У цьому разі відповідальність перед ліцензіаром за дії субліцензіата несе ліцензіат, якщо інше не встановлено ліцензійним договором.

Ліцензійний договір – це цивільно-правовий договір, за яким одна сторона – ліцензіар на оплатній основі надає іншій стороні договору – ліцензіату право на використання об'єктів промислової власності.

Розрізняють кілька видів ліцензій.

Проста ліцензія – ліцензіар надає ліцензіату право використовувати об'єкт ліцензії в установлених договорами

межах, але залишає за собою право використовувати його на тій самій території, надавати ліцензії на таких самих умовах необмеженому колу осіб (ліцензіат не має права видавати субліцензи). Цей вид ліцензії закріплено в законодавстві України під назвою «невиключна ліцензія».

Повна ліцензія – це дозвіл на використання запатентованого в повному обсязі на весь термін чинності патенту. По суті, це є продаж самого об'єкта.

За договором виключної ліцензії ліцензіар передає право на використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіату в повному обсязі, на визначеній території й на обумовлений термін. Ліцензіару залишається та частина права на об'єкт, на яку не поширюється виключна ліцензія. При цьому ліцензіар не має права надавати ліцензії на використання об'єкта інтелектуальної власності іншій особі на цій самій території в обсязі наданих ліцензіату прав.

Відмінність виключної ліцензії від невиключної (простої) полягає перш за все у тому, що за умовами виключної ліцензії ліцензіар сам не може використовувати предмет ліцензії в межах, визначених договором про виключну ліцензію, та надавати право на використання третім особам. Водночас ліцензіар може використовувати предмет ліцензії поза межами виключної ліцензії самостійно й надавати просту ліцензію (чи виключну) третім особам. Наприклад, якщо ліцензіар видав ліцензію на використання об'єкта інтелектуальної власності на території Бельгії, то він може видати просту чи виключну ліцензію на той самий об'єкт на території будь-якої іншої країни.

Виключна ліцензія може бути обмежена певним часом, наприклад, договір укладають лише на два роки. Після закінчення цього терміну ліцензіар може знову видати просту чи виключну ліцензію будь-кому на новий строк. Виключна ліцензія може бути обмежена також й обсягом використання предмета ліцензії. Виключна ліцензія вигідніша для ліцензіата, оскільки вона надає йому змогу використовувати предмет ліцензії з найбільшою для себе вигодою.

За договором про невиключну ліцензію ліцензіар передає право на використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіату, залишаючи за собою право на використання цього самого об'єкта, включно із правом надавати ліцензії іншим особам, проте ліцензіат не наділений правом на видачу субліцензій.

Створення службових творів автором-працівником відбувається відповідно до службового завдання (бажано доведеного до відома працівника в письмовій формі) чи трудового договору, укладеного для виконання певних службових обов'язків, і (або) може містити службове завдання. Саме трудовий договір, укладений у письмовій формі, мав би містити норми щодо належності майнових авторських прав на створений службовий твір (працівнику чи роботодавцю). Проте в разі, коли трудовий договір у письмовій формі не укладають, або укладений у письмовій формі договір не містить умов щодо розподілення майнових прав (якщо за згодою між автором і роботодавцем майнові права на твір не належать сторонам спільно), доцільно після створення твору додатково укласти ліцензійний договір або договір про передачу виключних майнових прав. Саме згідно з цим договором і має відбуватися розпорядження майновими правами на службовий твір.

Службовий твір – це твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

Перелічені вище види договорів не охоплюють усіх випадків і можливостей щодо розпорядження майновими правами.

Тема 7 Комерціалізація прав на об'єкти інтелектуальної власності

- 7.1 Поняття комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності.
- 7.2 Способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.
- 7.3 Передача прав власності на об'єкти інтелектуальної власності.

7.1 Поняття комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності

Комерціалізація інтелектуальної власності – процес використання продуктів інтелектуальної праці в комерційній діяльності підприємств та організацій. Цей процес включає дії суб'єктів господарювання щодо придбання та відчуження прав на інтелектуальну власність, що формує ринок нематеріальних активів. Простіше кажучи, це передавання прав інтелектуальної власності від власника до власника на оплатній основі. Але комерціалізація інтелектуальної власності – це не тільки купівля та продаж прав, для власників – це ще й можливість використання цих прав, наприклад, як внеску в статутний капітал або застави по кредиту.

Отже, будучи власником прав на інтелектуальну власність, їх володар має цілком вимірюваний капітал. Так само як і будь-яке підприємство, маючи матеріальні та нематеріальні активи, оперує обома категоріями ресурсів для отримання вигоди. Нематеріальними активами прийнято вважати будь-які види інтелектуальної власності, володіння якими тривалий період приносить підприємству-власнику прибуток. Інтелектуальна власність повинна приносити значний прибуток, але для цього її необхідно використовувати, ввести в господарський обіг. Результати науково-технічної діяльності можуть бути представлені у вигляді ідеї, ще не маючої ніякого матеріального втілення. Законне введення у господарський обіг результатів науково-технічної діяльності, зокрема об'єктів інтелектуальної

власності, можливе лише після оформлення у встановленому державою порядку прав на їх використання, застосування, розпорядження ними. Інакше стають неможливими захист від недобросовісної конкуренції й відносини щодо передавання прав з отриманням матеріальної вигоди.

На жаль, більшість вітчизняних фахівців ще не зовсім розуміють значення того внеску, який в умовах ринкової економіки вносять об'єкти інтелектуальної власності в процес виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції, і їх правової охорони. Інтелектуальний потенціал об'єктів інтелектуальної власності часто не знаходить собі застосування зокрема тому, що самі творці не можуть правильно визначити форму використання створеного нововведення, вибрати сферу його застосування й коло потенційних споживачів. Успішно реалізувати права на об'єкти інтелектуальної власності можна тільки за умов професійного управління інтелектуальною власністю фірм (підприємств, установ).

Основними завданнями в стратегічному управлінні інтелектуальною власністю є:

- облік, систематизація та аналіз використання об'єктів інтелектуальної власності;
- визначення домінуючого об'єкта в перспективному плануванні діяльності фірми (підприємства, установи);
- здійснення правової охорони об'єктів інтелектуальної власності;
- визначення об'єктів інтелектуальної власності, що пропонуються до реалізації, та їх комерціалізація;
- припинення порушень виключних прав.

Одним із важливих прийомів комерційного використання винаходів є регулярний перегляд невикористовуваних у виробництві власних розробок та технологій із подальшою пропозицією щодо їх продажу. Такі технології є результатом розробки, що не знайшла застосування, або ж являють собою побічний продукт основного проекту. Їх продаж не вимагає ні

додаткових капіталовкладень, ні будь-яких інших істотних витрат, але може принести прибуток.

Об'єкти інтелектуальної власності є нематеріальними активами і можуть бути поділені на дві групи, які:

- можуть бути відображені на балансі юридичної особи;
- не можуть бути відображені на балансі юридичної особи.

Придбаний або отриманий об'єкт інтелектуальної власності відображають на балансі юридичної особи в тому випадку, якщо існує ймовірність отримання майбутніх економічних вигод, обумовлених його використанням. А це може бути тоді, коли юридична особа має:

- намір, технічну можливість та ресурси для доведення об'єкта інтелектуальної власності до стану, в якому він придатний для реалізації або використання;
- можливість отримання майбутніх економічних вигод від реалізації або використання такого активу.

В інших випадках витрати на створення об'єктів інтелектуальної власності стосуються витрат звітного періоду. На сьогодні аналіз фінансового стану фірм (підприємств, установ) науково-технологічного комплексу вказує на відсутність обліку на їх балансах нематеріальних активів (результатів науково-дослідних робіт, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, програмного забезпечення, баз даних тощо). Це завдає значної економічної шкоди державним інтересам, зокрема через неконтрольоване використання об'єктів інтелектуальної власності, що були створені в попередній період за рахунок державних коштів. Наприклад, трапляються аж ніяк не поодинокі факти створення підприємств, зокрема і приватного сектора, що безоплатно використовують наукові досягнення держави, отримуючи при цьому значні прибутки. Крім того, під час проведення приватизації та реструктуризації підприємств, установ науково-технологічного комплексу, в статутних капіталах новостворених структур практично не враховуються права на об'єкти інтелектуальної власності.

Недосконалість чинної законодавчої бази для врегулювання українського ринку інтелектуальної власності дає можливість представникам закордонних фірм практично безперешкодно використовувати результати вітчизняних науково-технічних розробок, зокрема створених за кошти державного бюджету України. Значну частину отриманих в Україні наукових результатів не патентують, а залишають без попиту в Україні, публікують у відкритих виданнях, передають за кордон безпосередньо наукові установи або недержавні структури.

7.2 Способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності

Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці в ринковий товар.

Основними способами комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є:

- ✓ використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві;
- ✓ внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
- ✓ передавання (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Для практичного здійснення зазначених шляхів комерціалізації необхідно також знати, як розрахувати вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності та як поставити їх на бухгалтерський облік підприємства.

Вважають, що комерціалізація методом використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві є найбільш вигідною з точки зору прибутку. Адже весь прибуток від продажу

інноваційного продукту, що отриманий за допомогою об'єктів інтелектуальної власності, залишається у правовласника ОІВ.

Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то й прибуток, що надходитиме від її реалізації, може в багато разів перевищувати вартість прав на ОІВ у разі передачі прав на використання ОІВ або продажу прав власності на ОІВ.

Зрозуміло, що цей спосіб комерціалізації пов'язаний із значними стартовими витратами на доопрацювання ОІВ, розробленням технології виробництва тощо. Але в разі успіху продаж виробленої продукції компенсує ці витрати і, крім того, буде отримано значний прибуток.

Статтею 13 Закону України «Про господарські товариства» передбачена можливість використання нематеріальних активів під час формування статутних капіталів нових господарських товариств. Отже, інтелектуальну власність можна вносити до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей, для чого необхідна лише добра воля всіх засновників.

Використання інтелектуальної власності в статутному капіталі дозволяє:

- сформувати значний за своїми розмірами статутний капітал без відволікання коштів і забезпечити доступ до банківських кредитів та інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об'єкт застави нарівні з іншими видами майна;
- амортизувати інтелектуальну власність у статутному капіталі й замінити її реальними коштами, включно з амортизаційними відрахуваннями на собівартість продукції, тобто капіталізувати інтелектуальну власність;
- авторам і підприємствам-власникам інтелектуальної власності – стати засновниками (власниками) під час організації дочірніх і самостійних фірм без відгалуження коштів.

Внесення прав на ОІВ до статутного капіталу замість «живих грошей» надає право на:

- отримання частки прибутку (дивідендів);

- участь в управлінні підприємством через загальні збори правління;
- отримання ліквідаційної квоти в разі ліквідації підприємства тощо.

7.3 Передача прав власності на об'єкти інтелектуальної власності

Якщо правовласник не передбачає використовувати об'єкти інтелектуальної власності у власному виробництві чи розпочати новий бізнес або створити спільне підприємство, він може передати повністю або частково права власності на об'єкт інтелектуальної власності іншій фізичній або юридичній особі.

Майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності є сукупністю права володіти, користуватися й розпоряджатися цим об'єктом.

Продаж прав у повному обсязі здебільшого проводять через договір купівлі-продажу як договір обмінної угоди, за яким у результаті передачі права власності на об'єкт інтелектуальної власності (продажу охоронного документа – патенту або свідоцтва) власник як сторона, яка продає, втрачає всі майнові права на нього. Тобто якщо продано патент на винахід, то його перереєструють на ім'я нового правовласника й до останнього переходять всі майнові права на цей об'єкт. Але частіше передають лише право користування об'єктом інтелектуальної власності.

Власник прав на будь-який об'єкт промислової власності (ліцензіар) може продати ліцензію (видати дозвіл на користування об'єктом інтелектуальної власності) будь-якій особі (ліцензіату), якщо він не хоче або не в змозі використовувати відповідний об'єкт.

Продаючи ліцензію, мають на меті отримати прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії – це шлях упровадження технології на ринку без продажу товарної продукції. Доходами від продажу ліцензій юридичні або фізичні особи покривають свої витрати на наукові дослідження.

Придбання або продаж ліцензії є діловою угодою. Факт продажу або купівлі ліцензії юридично оформляють ліцензійним договором, який відрізняється від інших договорів купівлі-продажу тим, що засвідчує продаж або купівлю нематеріального об'єкта. Ліцензіат одержує право на використання об'єкта інтелектуальної власності лише на обумовленій ліцензійним договором території та на певний термін.

Залежно від обсягу прав, що передаються, за чинним Цивільним кодексом України розрізняють *виключну, одиничну та невиключну ліцензії*.

Виключна ліцензія видається тільки одній особі й виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обумовлена цією ліцензією.

Одинична ліцензія також видається тільки одному ліцензіату й виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у цій сфері.

Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності й видачі ним іншим особам ліцензії на використання певного об'єкта у даній сфері.

Ліцензійним договором завжди передбачена виплата певної грошової винагороди ліцензіару. Здебільшого продаж ліцензії здійснюють за розрахунковою договірною ціною орієнтуючись на ціни внутрішнього та зовнішнього ринків. Основними видами ліцензійних платежів є *роялті, паушальний та комбінований платежі*.

Роялті – вид платежів, який платить ліцензіат ліцензіару упродовж усього терміну дії ліцензійного договору як відсоток від суми прибутку чи суми обороту від випуску продукції або диференційована ставка з одиниці ліцензійної продукції.

Паушальний платіж – це виплата ліцензіарові визначеної зафіксованої в договорі суми ще до початку масового випуску ліцензійної продукції.

Комбіновані платежі – найбільш поширені та передбачають виплату ліцензіару ліцензіатом первинного сталого платежу до початку виробництва та збуту ліцензійної продукції з подальшою виплатою залишку розрахункової ціни ліцензії як роялті після того, як буде налагоджено виробництво ліцензійної продукції. Отже, ліцензіар має можливість отримувати відрахування від реального доходу ліцензіата упродовж усього терміну дії ліцензійного договору.

Патентовласник може отримати додатковий прибуток від використання свого об'єкта інтелектуальної власності за рахунок платежів за договором франшизи (в Україні – це договір комерційної концесії). Правовласник (франчайзер) дозволяє іншій особі (франчайзі) використовувати права на промислові зразки, фірмові найменування, торговельні марки, технології, комерційну таємницю тощо.

Різниця між договором франшизи та звичайним ліцензійним договором у тому, що права передаються на пільговій, привілейованій основі. Так, користувач отримує вже готову технологію під відомою торговельною маркою. Тому йому не потрібно відвойовувати місце на ринку, а його ризики зводяться до мінімуму. Договір франшизи повинен містити умову про те, що якість товарів та послуг франчайзі буде не нижчою за якість товарів і послуг франчайзера, а останній буде здійснювати контроль за використанням цієї угоди.

Відносно новою формою комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності є лізинг. За договором лізингу передається різне технологічне обладнання, верстати, прилади тощо, конструювання яких виконане на рівні винаходів і захищене патентами. Тобто разом із технологічним обладнанням і процесом передається право користуватися об'єктом інтелектуальної власності.

Вибір лізингової форми комерціалізації дозволяє підприємцям-початківцям відкривати й розширювати свій бізнес навіть за наявності обмеженого стартового капіталу, оперативно використовуючи у виробництві сучасні досягнення науково-технічного прогресу.

Тема 8 Захист прав інтелектуальної власності

8.1 Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення.

8.2 Дії, що визнаються порушенням права інтелектуальної власності.

8.3 Форми, порядки та способи захисту прав інтелектуальної власності.

8.1 Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення

Немає сенсу у створенні складної та вартісної системи охорони прав і поширення інформації про охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності, якщо власники цих прав не будуть мати можливості забезпечити захист своїх прав належним чином. Для того щоб запобігти в майбутньому порушенню прав і компенсувати втрати, що виникають унаслідок порушення цих прав, вони повинні мати можливість захищати свої права.

Після того як об'єкт інтелектуальної власності створений і охоронним документом закріплені на нього права, настає важливий етап у його життєвому циклі – уведення в господарський оборот. Саме на цьому етапі об'єкт інтелектуальної власності приносить правовласнику прибуток чи іншу користь, власне, те, заради чого він і був створений. Однак як тільки інформація про об'єкт інтелектуальної власності стає відомою несумлінним конкурентам, у них виникає спокуса використати його у своїх інтересах. При цьому порушник прав перебуває в більш вигідних умовах, ніж правовласник: він не зазнає витрат на стадії створення та охорони об'єкта інтелектуальної власності. Крім того, він може мати готову виробничу базу для використання об'єкта інтелектуальної власності, у той час як правовласник повинен ще витратити час і ресурси на її створення. Тому порушник прав може швидше випустити продукцію з використанням об'єктів інтелектуальної власності й просунути її на ринок за більш низькою ціною, ніж

правовласник об'єкта інтелектуальної власності. Такий розвиток подій не тільки порушує права конкретного правовласника, але має й серйозні наслідки для суспільства в цілому, сповільнюючи його соціальний та економічний розвиток і ускладнюючи цивілізоване співробітництво з іншими країнами.

У наш час фактор захисту прав набуває особливо важливого значення, тому що у зв'язку зі швидким розвитком технологій з'явилася можливість порушення прав у таких масштабах, які були неможливими раніше. Тому без належної правоохоронної інфраструктури, що забезпечує як захист прав, так і обмеження можливості одержання аналогічних прав іншими система охорони інтелектуальної власності не може бути ефективною.

8.2 Дії, що визнаються порушенням права інтелектуальної власності

Перелічені нижче дії, вчинені без дозволу власника патенту на винахід або корисну модель, визнаються порушенням його прав:

- виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), застосування такого продукту, пропонування для продажу, зокрема через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях;
- застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що його застосування забороняється без згоди власника патенту або, з огляду на обставини, що і так є очевидним.

Порушенням прав визнається виготовлення виробу із застосуванням запатентованого промислового зразка, використання такого виробу, пропонування для продажу, зокрема через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого виробу в зазначених цілях.

Виріб визнається виготовленим із застосуванням запатентованого промислового зразка, якщо при цьому використані всі суттєві ознаки промислового зразка.

Що стосується географічного зазначення походження товару, то порушенням прав визнається:

- нанесення його на товар або на етикетку;
- нанесення його на упаковку товару, застосування в рекламі;
- запис на бланках, рахунках та інших документах, що супроводжують товар.

Крім того, порушенням прав власника свідоцтва на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару є:

- ✓ використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару особою, яка не має свідоцтва про право на його використання;
- ✓ використання зареєстрованого зазначення географічного походження товару, якщо цей товар не походить із зареєстрованого для цього зазначення географічного місця, навіть якщо справжнє місце походження товару або географічне зазначення його походження використовується в перекладі або супроводжується словами: «вид», «тип», «стиль», «марка», «імітація» тощо;
- ✓ використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару або подібного до нього позначення для відмінних від описаних у Реєстрі однорідних товарів, якщо таке використання вводить в оману споживачів щодо походження товару та його особливих властивостей або інших характеристик, а також для неоднорідних товарів, якщо таке використання завдає шкоди репутації зареєстрованого зазначення або є неправомірним використанням його репутації;
- ✓ використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару як видової назви.

Зазначені далі дії, вчинені без дозволу власника свідоцтва на торговельну марку, визнаються порушенням його прав:

- ✓ нанесення знака на будь-який товар, для якого знак зареєстровано, упаковку, в якій міститься такий товар, вивіску, пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет, зберігання такого товару із нанесенням знака з метою пропонування для продажу, пропонування його для продажу, продаж, імпорт (ввезення) та експорт (вивезення);
- ✓ застосування його під час пропонування та надання будь-якої послуги, для якої знак зареєстровано;
- ✓ застосування його в діловій документації чи в рекламі та в мережі Інтернет, зокрема в доменних іменах.

Знак визнається використаним, якщо його застосовано у формі зареєстрованого знака, а також у формі, що відрізняється від зареєстрованого знака лише окремими елементами, якщо це не змінює в цілому відмітності знака.

Неправомірне (без дозволу автора) використання творів є порушенням прав автора. Посилання користувача твору на низький художній чи науковий рівень твору, на мету використання твору, на невеликий обсяг використання твору тощо не можуть братися до уваги під час вирішення питання про відповідальність користувача.

Вважається порушенням особистих немайнових прав автора оприлюднення твору без зазначення імені автора, ілюстрування твору, спотворення твору, зміна твору тощо.

Будь-яке відтворення чи використання твору без дозволу автора без виплати йому винагороди є порушенням його виключних майнових прав. Використання виконання творів за допомогою публічного повідомлення, фіксації їх на носії та поширення зафіксованих виконань без дозволу виконавця є порушенням його прав.

Суб'єкт, права якого порушені, може вимагати:

- ✓ визнання цього права;
- ✓ визнання правочину недійсним;
- ✓ припинення дії, яка порушує право;
- ✓ відновлення становища, яке існувало до порушення;

- ✓ примусового виконання обов'язку в натурі;
- ✓ зміни правовідношення;
- ✓ припинення правовідношення;
- ✓ відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- ✓ відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- ✓ визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд також може захистити право інтелектуальної власності та охоронювані законом інтереси іншим цивільно-правовим способом, установленим договором чи законом.

Суперечки щодо інтелектуальної власності поділяються на дві групи. Дпершої належать суперечки про визнання (чи невизнання) результату інтелектуальної діяльності об'єктом інтелектуальної власності. Щодо об'єктів промислової власності, це суперечки:

- ✓ пов'язані з відмовою у видачі патенту;
- ✓ по запереченнях третіх осіб проти видачі патенту;
- ✓ про визнання патенту недійсним.

До другої групи належать суперечки, що стосуються порушення прав:

- ✓ про заборону дій, що порушують права на патент;
- ✓ про відшкодування збитків, заподіяних порушником патентних прав;
- ✓ про визнання дій, що не порушують патент;
- ✓ про післякористування винаходів, пов'язане з укладанням чи використанням ліцензійних угод;
- ✓ про надання примусової ліцензії;
- ✓ про виплату винагороди автору роботодавцем;
- ✓ про компенсацію за використання винаходу державою тощо.

8.3 Форми, порядки та способи захисту прав інтелектуальної власності

У законодавстві розрізняють дві основні форми захисту прав інтелектуальної власності – *юрисдикційну та неюрисдикційну*.

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що особа, права якої порушено, звертається за захистом порушених прав до суду, інших компетентних державних органів, уповноважених вжити необхідних заходів для відновлення порушених прав і припинення правопорушення.

У рамках юрисдикційної форми захисту прав виокремлюють загальний (судовий) і спеціальний (адміністративний) порядок захисту порушених прав інтелектуальної власності.

За загальним порядком захист прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів здійснює суд. Переважну більшість таких спорів розглядають місцеві суди. Якщо обидва учасники спірних правовідносин є юридичними особами, то спір, що виник між ними, підвідомчий господарському суду. За згодою учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності спір між ними може бути переданий на розгляд третейського суду.

Спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок їх захисту. Його застосовують як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Згідно із законодавством потерпілий може звернутися за захистом своїх порушених прав до уповноваженого на це державного органу.

Неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає дії юридичних та фізичних осіб щодо захисту прав інтелектуальної власності, які вони здійснюють самостійно (самозахист), без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Це може бути відмова здійснити певні дії, що не передбачені укладеним ліцензійним договором, або відмова від виконання договору загалом.

Обрані засоби самозахисту прав не повинні суперечити закону та моральним засадам суспільства. До того ж способи самозахисту прав повинні відповідати змісту порушених прав, характеру дій, якими вони порушені, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає *цивільно-правовий, кримінально-правовий та адміністративно-правовий захист порушених прав.*

Під **цивільно-правовим** захистом прав інтелектуальної власності розуміють передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюють визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника. Поряд із цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності в сучасній юридичній літературі вирізняють **господарсько-правовий** захист порушених прав інтелектуальної власності підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (зокрема іноземних) та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності.

Основною метою цивільно-правової та господарсько-правової відповідальності є не покарання за недотримання встановленого правопорядку, а відшкодування заподіяної шкоди.

Справа в суді порушується на підставі позовної заяви, яку подає в письмовій формі особа, права якої порушено. Зазвичай позови до фізичної особи подаються в суд за місцем її проживання, а до юридичних осіб – за їхнім місцезнаходженням.

Власнику прав інтелектуальної власності надається можливість вибору способу захисту порушених прав. Наприклад, він може на власний розсуд вимагати або відшкодування заподіяних збитків, або стягнення на свою користь доходу, отриманого правопорушником внаслідок правопорушення, або виплати компенсації. Якщо порушено немайнові права інтелектуальної власності, зокрема принижено честь, гідність

автора, творця, або завдано шкоди діловій репутації власника прав, то така моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Адміністративний спосіб полягає в розгляді та вирішенні суперечки органом державного управління. Процедура розгляду набагато простіша, ніж у цивільному судочинстві. Правовою основою є Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також закони України «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин» тощо.

Типовими видами адміністративних стягнень можуть бути попередження, штраф, виправні роботи, адміністративний арешт тощо.

Разом із нормами цивільно-правового захисту прав на ОІВ, чиним законодавством передбачена також кримінальна відповідальність.

Список використаної літератури

1. Несинова С. В. Господарське право України: навчальний посібник / С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна ; ред. С. В. Несинова ; Дніпропетровський університет економіки та права імені Альфреда Нобеля. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.
2. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / ред.: О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик. – 4-те вид., стереотипне. – Київ : Юрінком Інтер, 2014. – 1176 с.
3. Гончарова А. В. Цивільне право України : навч. посіб. / А. В. Гончарова, Т. А. Кобзева. – Суми : СумДУ, 2015. – 168 с.
4. Інтелектуальна власність : підручник / В. Д. Базилевич. – Київ : Знання, 2006. – 432 с.
5. Цивільне право України : Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 2 – 520 с.
6. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубєвої. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. – Т. 1. – 832 с.
7. Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю (монографія) / П. П. Крайнев. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 448 с.
8. Інтелектуальна власність в галузі комп'ютерних технологій : навч. посіб. / О. І. Гороховський, І. С. Колесник. – Вінниця : Вінниц. нац. техн. ун-т, 2007. – 145 с.
9. Черевко Г. В. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / Г. В. Черевко. – Київ : Знання, 2008. – 412 с.
10. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / О. О. Стрижак. – Харків : Харк. нац. екон. ун-т., 2007. – 216 с.
11. Коментар та постатейні матеріали до законодавства про власність та інші речові права : посіб. / В. В. Васильченко, О. О. Михайленко. – Харків : Одіссей, 2007. – 800 с.

12. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – Київ : Прецедент, 2005. – 448 с.
13. Цивільне право України : навчальний посібник / за заг. ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – Київ : Істина, 2004. – 224 с.

Навчальне видання

Маланчук Тетяна Василівна

Бізнес-право та інтелектуальна власність

Конспект лекцій

для студентів спеціальності 051 «*Економіка*»
денної форми навчання

Відповідальний за випуск В. М. Завгородня
Редактор О. Ф. Дубровіна
Комп'ютерне верстання Т. В. Маланчук

Підписано до друку 03.01.2020, поз. 2.
Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 4,65. Обл.-вид. арк. 5,22. Тираж 5 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.